

ÇARLIK RUSYA DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI YAZIŞMALARINDA BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA İSTANBUL RUM/ORTODOKS PATRİKHANESİ İLE RUSYA ARASINDAKİ İLİŞKİLER

 Eray BAYRAMOL^a

Öz

Tanzimat ve Islahat Fermanlarında, hakkında birçok düzenleme ve iyileştirme yapılmasına rağmen Rum Ortodoks Patrikhanesi Osmanlı Devleti'ne karşı ayrılıkçı tutum sergilemeye devam etti. Patrikhanenin bu tutumu I. ve II. Meşrutiyet yıllarında da devam ederek, Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam etti. Patrikhane Birinci Dünya Savaşı'nı, Osmanlı Devleti üzerindeki hedeflerini gerçekleştirmek için büyük bir fırsat olarak gördü. Bu fırsatı değerlendirmek için Osmanlı Devleti ile düşman olan devletlerin yardımını talep etmekten geri durmadı. Patrikhanenin bu tutumu Avrupalı devletler tarafından Osmanlı Devleti'ni baskı altında tutmak için bir araç olarak kullanıldı. Bu devletlerden biri de Çarlık Rusya idi. Rusya, Osmanlı Devleti'ndeki Ortodoks tebaanın haklarının gasp edildiğini öne sürerek Türk Devleti'nin iç işlerine müdahale etmeye çalışıyordu. Rusya'nın desteğini alan Patrikhane, tüm metropolitleri ve din adamlarıyla Osmanlı Devleti aleyhine faaliyetlerde bulundu. Rusya'nın, İstanbul Fener Rum/Ortodoks Patrikhanesi'nin yardım talebine olumlu yaklaşmasının esas nedeni Osmanlı Devleti çatısı altında yaşayan Rumları Yunanistan'ın etkisinden uzak tutmaktı. İstanbul ve Boğazlar üzerinde hedefleri olan Rusya, Yunanistan'ın İstanbul hakkındaki emellerinin farkında olduğu için Yunanistan'a karşı Patrikhaneyi bir denge unsuru olarak kullanmak istedi. Zira Rusya, müttefiklerinin Yunanistan'a olan sempatisinin farkındaydı ve Yunanistan'ın Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul konusunda Rusya'nın alternatifi olmasını istemiyordu. Bu faaliyetler çerçevesinde Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi Girs, İstanbul Rum/Ortodoks Patriği ile bir dizi görüşmeler gerçekleştirdi. Bu görüşmelerde Patrik Yermanos Rusya'dan bazı taleplerde bulundu. Bu talepler arasında, Rumlara yapılan boykotun son bulması, Patrikhanenin maddi durumunun iyileştirilmesi, tutukluların serbest bırakılması, yapılacak iyileştirmelerin Rus ve İngilizlerden oluşturulacak bir komisyonca denetlenmesi gibi hususlar bulunmaktaydı. Bu çalışmada Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'daki Rum Ortodoks Patrikhanesi ile Çarlık Rusya arasındaki ilişkiler Çarlık Rusya Dışişleri Bakanlığı'na ait diplomatik yazışmalar temelinde ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Rusya tarihi, Birinci Dünya Savaşı, İstanbul Rum/Ortodoks Patrikhanesi, Rusya, Osmanlı Devleti.

^a Dr. Öğr. Üyesi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Antalya/Türkiye, eray.bayramol@alanya.edu.tr

**RELATIONS BETWEEN RUSSIA AND THE GREEK/ORTHODOX PATRIARCHATE OF
ISTANBUL AT THE FIRST WORLD WAR IN THE CORRESPONDENCE OF THE TSARIST
RUSSIA MINISTRY OF FOREIGN**

Abstract

Despite many regulations and improvements made in the Tanzimat and Islahat edicts, the Greek Orthodox Patriarchate persisted to display a hostile attitude towards the Ottoman Empire. This attitude of the Patriarchate continued during the 1st and 2nd Constitutional Periods and extended to the First World War. The Patriarchate saw the First World War as a great opportunity to realize its goals on the Ottoman Empire. To take advantage of this opportunity, they did not hesitate to demand the help of the Ottoman Empire and the hostile states. This attitude of the Patriarchate was used by European states as a tool to keep the Ottoman Empire under pressure. One of these states was undoubtedly Tsarist Russia. Russia was trying to intervene in the internal affairs of the Turkish State, claiming that the rights of the Orthodox subjects in the Ottoman State were usurped. The main reason why Russia approached the Istanbul Fener Greek/Orthodox Patriarchate's request for help was to keep the Greeks living under the roof of the Ottoman Empire away from the influence of Greece. Russia, which has targeted Istanbul and the Straits, wanted to use the Patriarchate as a counterweight against Greece, as it was aware of Greece's ambitions for Istanbul. Because Russia was aware of the sympathy of its allies for Greece and did not want Greece to be an alternative to Russia regarding Istanbul in the First World War. Within the framework of these activities, Girs, the Russian Ambassador to Istanbul, held a series of meetings with the Greek/Orthodox Patriarch of Istanbul. During these meetings, Patriarch Yermanos made some demands from Russia. Among their demands were the end of the boycott against the Greeks, the supervision of the improvements to be made by a commission formed by the Russians and the British. In this study, the relations between the Greek Orthodox Patriarchate in Istanbul and Tsarist Russia during the First World War will be discussed in light of the diplomatic correspondence of the Tsarist Russian Ministry of Foreign Affairs.

Keywords: History of Russia, The First World War, Istanbul Greek/Orthodox Patriarchate, Russia, Ottoman State.

**ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ РОССИЕЙ И ПРАВОСЛАВНЫМ КОНСТАНТИНОПОЛЬСКИМ
ПАТРИАРХАТОМ ВО ВРЕМЯ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ В ПЕРЕПИСКЕ
МИНИСТЕРСТВА ИНОСТРАННЫХ ДЕЛ ЦАРСКОЙ РОССИИ**

Аннотация

В результате реформ эпохи Танзимата в законодательство Турецкого государства были внесены многие изменения, улучшающие положение православных. Несмотря на это, православный Константинопольский Патриархат продолжал демонстрировать враждебность к Османской империи. Такое отношение Патриархата продолжалось в первый и второй конституционные периоды и сохранялось во время Первой Мировой войны, когда им без колебаний была затребована помощь враждебных Турции держав. Они использовали это в качестве инструмента для оказания давления на Османскую империю. Одним из таких государств, несомненно, была царская Россия, пытавшаяся отстаивать права православных, вмешиваться во внутренние дела Турецкого

государства. Российская империя нацелилась на Константинополь (Стамбул) и проливы и хотела использовать Патриархат в качестве противовеса Греции, также имевшей амбиции в отношении Стамбула. Грецию в этом поддерживали союзники России по Антанте. В этих обстоятельствах российский посол в Стамбуле М. Н. Гирс провел ряд встреч с Константинопольским патриархом. Во время этих встреч патриарх Герман V выдвинул некоторые требования к России: прекращение бойкота против греков, улучшение финансового положения Патриархата, надзор за реформами, которые должны быть проведены комиссией, сформированной русскими и британцами. В этом исследовании отношения между Константинопольским Патриархатом и царской Россией во время Первой мировой войны рассматриваются в свете дипломатической переписки Министерства иностранных дел Российской империи.

Ключевые слова: История России, Первая Мировая Война, Константинопольский Патриархат, Россия, Османская империя.

Giriş

İstanbul'un fethinden hemen sonra Fatih Sultan Mehmet Rumlara birçok serbestlik tanıdı. Özellikle dini hususlarla ilgili verdiği özgürlükler Rumların ibadetlerini özgürce gerçekleştirebilmelerini sağladı. Kendi Patriklerini seçme hakkı bu serbestliklerin başında gelmekteydi. Osmanlı Devleti, Gayri Müslimleri "millet sistemi" adı verilen bir yönetim şekline tabi tutarak yönetti. Bu yönetim biçiminde Müslümanlar tek millet olarak varlıklarını devam ettirirken Gayrimüslimler mensubu oldukları dine veya mezhebe göre tanımlandı. Din ya da mezhep yoluyla oluşturulan milletler, Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmeye başlamasıyla milliyetçi fikirlerle donatılarak ayrılıkçı hareketlerin odağı haline geldi.

Osmanlı Devleti fethettiği topraklardaki halklara dinlerini ve milliyetlerini özgürce yaşama hakkı verdi. Milli ya da dini kimliklerini baskılama yolunu hiçbir zaman tercih etmedi. Osmanlı padişahları hiçbir zaman Balkanlar'da ya da Anadolu'da yaşayan gayrimüslimleri Türkleştirmek veya Müslümanlaştırmak gibi bir amaç gütmeydi. Bu anlamda Osmanlı Devleti zamanının çok ötesinde bir devlettir. Fakat buna rağmen Gayrimüslimler kendilerine de özgürlük sağlayan millet sistemini istismar ederek, cemaatler arasındaki farklılıkları daima vurgulayarak 19. yüzyılda ayrılıkçı hareketlere dahil oldular. Bunu yaparken dini kurumlarından ve cemaat liderlerinden yardım aldılar. Büyük güçler de kendi politikalarına uygun olarak Osmanlı Devleti'ndeki Gayrimüslimleri kullandılar. 1774 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması sonucunda Rusya, Ortodoksların koruyucusu haline geldi. Bunu gören diğer Avrupalı devletler kendilerine yakın olan dini grupları koruma yarışına girdiler. Fransa ve İngiltere bir anda Osmanlı Hıristiyanlarının koruyucusu durumuna geldiler. Bu durum Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslimler üzerindeki otoritesine zarar verdi.¹

¹ Feroz Ahmad, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, Ed. Marian Kent, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2013), 45-48.

Reform ve Rönesans hareketleriyle birlikte eski Yunan kültürü Avrupalı aydınlar tarafından canlandırılmaya başlandı. 18. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'da Yunan kültürünü öven ve Osmanlı Devleti'ni yeren fikirler ortaya çıktı. Osmanlı Devleti üzerinde çıkar elde etmeye çalışan Avrupalı devletler Yunan meselesine müdahil olmaya başladı. Bu devletlerden biri de Rusya idi. 1774 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması'nda Rusya; İstanbul'da Rus kilisesi kurmak, Ortodoks tebaa hakkında Osmanlı Devleti'nden taleplerde bulunmak gibi maddeler koydurmayı başardı. Böylelikle Rusya, kendi çıkarları doğrultusunda Rum milliyetçiliğini kullanma fırsatını elde etti. 1787'de başlayan Osmanlı-Rus Harbi'nde Rusya, Bizans İmparatorluğunu kurma esasına dayanan Grek Projesini² öne çıkarttı. Fransız İhtilali sonrasında Rusya'nın Yunan halkı üzerinde gerçekleştirdiği etkili propaganda Rumların Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmasının zeminini oluşturan önemli gelişmelerdendi. Bu gelişmeler çerçevesinde Avrupa ile daha sıkı ilişkiler kuran Osmanlı Devleti'ndeki Rum aydınları hürriyet ve egemenlik temaları etrafında toplandı.³ Yunanlıların Türk hakimiyeti altında yaşadığı, Türkokratoria olarak adlandırılan ve 1453-1821 yılları arasını kapsayan dönem, 1821 ayaklanması neticesinde 14 Eylül 1829 tarihinde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan Edirne Antlaşması neticesinde son buldu. 1832 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması ile Yunanistan'ın sınırları ve bağımsızlığı teyit edildi. Ardından 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı ve Balkan Savaşları ile Osmanlı-Yunan düşmanlığı devam etti.⁴

1) Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul Rum/Ortodoks Patrikhanesi ile Çarlık Rusya Arasında Görüşmeler

Emperyalist devletlerin birbirleriyle girdikleri ham madde ve pazar rekabeti neticesinde Birinci Dünya Savaşı meydana geldi. Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşılması hedefini de içeren savaş, Osmanlı Devleti çatısı altında yaşayan azınlıkların Avrupalı devletler ve Rusya tarafından kullanılmasına ortam hazırladı.

Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce Yunanlılar tarafından güdülen Panhelenizm politikası başarıya ulaştı ve Yunanistan; Mora, Girit, Teselya ve Makedonya'yı topraklarına kattı. İlerleyen yıllarda Panhelenizm ve Megali İdea, Rum Ortodoks kilisesi ve kiliseye bağlı din adamları tarafından sürdürüldü. Osmanlı Devleti bünyesindeki Rumlar 1912-1913 yıllarında gerçekleşen Balkan Savaşları sonunda Türklerle olan tüm bağlarını kopartarak düşman haline geldi. Ekonomik üstünlüklerine Avrupalı devletlerin destekleriyle siyasi üstünlük de katmak istediler. Bunu yaparken Yunanistan ile birlikte hareket ettiler. Bu birliktelik sonucunda Türk Devleti'ne karşı açıktan düşmanca faaliyetlerde bulundular. Nihayet Birinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde Ortodokslar Rumlar; İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından Osmanlı Devleti'ne karşı kullanılacak bir

² 1787 yılında Rus Çariçesi II. Katerina ve Avusturya İmparatoru II. Josef tarafından oluşturulan projedir. Bu projeye göre Osmanlı Devleti toprakları iki imparatorluk arasında bölüşülecek ve Bizans İmparatorluğu yeniden kurularak bu imparatorluğun başına II. Katerina'nın torunlarından biri getirilecekti. Bu proje daha sonra Yunanistan tarafından sahiplenilip Bizans-Rum ideali olarak yeniden dizayn edilmiştir. Yunan Megalo İdeası olarak ortaya çıkan yeni hedef şu başlıklardan oluşmaktaydı: Yunanlıların tam bağımsızlığı, Batı Trakya, Selanik, Ege Adaları, Kıbrıs ve Batı Anadolu'nun Yunanistan tarafından ilhakı, Pontus Rum devleti kurulması, İstanbul merkezli Bizans'ın kurulması. Bkz. Tansel Topbaş, "Ekümeniklik ve Fener Rum Patrikhanesi" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007), 26-27.

³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2017), 108-109.

⁴ Salih İnci, "Türk-Yunan Siyasi İlişkilerinde Azınlıkların Dini Kurumları Meselesi (Patrikhane Örneği)", *Balkan Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2010): 2.

odak haline geldiler.⁵

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce meydana gelen bu gibi gelişmeler Müslümanlar ve Gayrimüslimler arasında karşılıklı sürtüşmelerin ortaya çıkmasına neden oldu. Bu sürtüşmeler iki tarafın birbirinden sert biçimde ayrışması sonucunu doğurdu. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra Bulgaristan, Bosna Hersek ve Girit'in elden çıkması Müslüman-Gayrimüslim ayrışmasını daha da derinleştirerek iki tarafın birbiriyle düşman hale gelmesine neden oldu. Balkan Savaşları sırasında Rumların büyük bir kısmının Yunanistan'ı desteklemesi ve yardımda bulunması artık Rumlarla Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin de kopma noktasına gelmesine sebebiyet verdi. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte Rumların büyük bir kısmı tıpkı Balkan Savaşları'nda olduğu gibi düşman devletlere gizli ya da açık destek verdi. Bazı Rum çeteleri İtilaf Devletleri'nin saldırdığı Müslüman bölgelere baskınlar yapacak kadar cüretkâr hale geldiler. Bu hadiseler Rum/Ortodoks Patrikliği daima müdahil olmaktaydı.⁶

Rusya'nın, İstanbul Rum/Ortodoks Patrikhanesi'ne verdiği destekler Birinci Dünya Savaşı'ndan çok daha eski dönemlerde de gerçekleşti. 14 Aralık 1818 tarihinde Patrik olarak atanan V. Grigorios Fenerli Rumlar ve Eteryia Cemiyeti ile sıkı iş birliği içindeydi. Bu iş birliği neticesinde hem Eflak hem de Mora isyanlarında dahli olan V. Grigorios 1821 tarihinde Mora isyanından sonra Patrikhanenin orta kapısı önünde asılarak idam edildi. V. Grigorios, Rusya ile iş birliği içinde olduğundan dolayı Rus Çarı'na bir mektup yazdı. Daha sonra Patrik olan Yermanos bu mektubu Rusya'nın İstanbul Elçisi İgnatiyev'e gösterdi. İgnatiyev, Rusya'nın Patrikhaneye verdiği desteği, V. Grigorios'un mektubuna dayanarak ortaya koymuştur. Ayrıca ilerleyen günlerde; Rusya'nın Ortodoksları himaye etmesinden dolayı, Temmuz 1821 tarihinde Osmanlı Devleti'nden Ortodokslar hakkında iyileştirmeler talep etti. Osmanlı Devleti Patrikhanenin ihanetinden dolayı herhangi bir iyileştirme yapmayacağını bildirdi.⁷

Rusya'nın Patrikhane üzerinden Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahalesi ilerleyen dönemlerde de devam etti. Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Patrik olan IV Anthimos, Patrikhanede bazı usulsüzlükler ve yolsuzluklar yapıldığı gerekçesiyle görevinden azledildi. Antimos'un görevden alınmasının Rusya'nın imtiyazlarına müdahale anlamına geldiğini iddia eden Ruslar, bu duruma itiraz ettiler ve desteklerini talep etmek için İngiltere ve Fransa'ya müracaat ettiler. Rusya'nın bu türlü kıskırtmalarının önünü almak için Osmanlı Devleti Antimos'u uyardı.⁸

Patrikhane konusunda Rusya, Osmanlı Devleti'ni rahatsız eden eylemleri daima devam ettirdi. Her ne kadar Osmanlı Devleti çatısı altında yaşayan Ortodoksları korumak amacıyla olduğunu söylese de aslında Ortodoksları kullanarak ve istismar ederek kendi çıkarları için Osmanlı Devleti'ni zor duruma sokmayı amaçlamaktaydı. Ayrıca diğer bir hedefi de Ortodoksları himaye etme bahanesiyle onları tamamen Rusya tarafına

⁵ Salahi Sonyel, *Osmanlı Devleti'nin Yıkılmasında Azınlıkların Rolü*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 401-402.

⁶ Ramazan Erhan Güllü, *Patrik Meletios Metaksakis ve İstanbul Rum/Ortodoks Patrikhanesi (1921-1923)*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017), 59-61.

⁷ Bülent Atalay, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020), 8-9.

⁸ Atalay, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri*, 13.

çekebilmektir. Bu hedef uğruna Anadolu'da Rusya'nın gizli desteğiyle ve kendi kontrolünde çok sayıda Rum okulu dahi açıldı.⁹ Bu faaliyetler okullarla sınırlı değildi. Kırım Savaşı'nda aldığı yenilgi sonrası Rusya yayılmacı siyasetini bu defa diplomasi, kiliseler, ticari faaliyetler, araştırma merkezleri hatta sağlık kuruluşları aracılığıyla gerçekleştirmeye çalıştı. Bu kurumlar vasıtasıyla etkili lobi faaliyetlerinde bulundu. Panslavist devlet adamlarını önemli görevlere getirdi. Örneğin sıkı bir Panslavist olan Nikolay Pavloviç İgnatiyev İstanbul Büyükelçisi yapıldı. Rus propagandası o kadar önemli boyutlara ulaştı ki İgnatiyev'in 1875'te Pangaltı'da hayata geçirdiği "Pangaltı Nikolayev Hastanesi" ile Slav/Ortodokslar üzerinde derin sempati yaratıldı. Bunun gibi kuruluşlar Rusya'nın Ortodokslar üzerindeki Panslavist politikasında uzak karakol görevi üstlendi.¹⁰

Rus Kilisesi'nin İstanbul Patrikliğinden ayrılıp bağımsız bir patriklik haline gelmesiyle birlikte Rusya kendisini Ortodoksluğun temsilcisi olarak görmeye başladı. Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan savaşlarda Rusya'nın elde ettiği başarılar Rusların Ortodoks dünyasında saygın bir konuma yerleşmesinde etkili oldu. Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya arasında 18. yüzyılda yapılan savaşlar, İstanbul Rum/Ortodoks Patrikhanesi'nin de Rusya'ya karşı Ortodoksluğun hamisi olarak bakmaya başlamasına neden oldu. Fakat her ne kadar Rusya Balkanlar'da meydana gelen Osmanlı-Rus mücadelesinde Ortodoksluktan istifade etse de Yunanistan'ın önderliğinde Bizans'ın ihya edilmesi amacıyla İstanbul'da kurulacak bir Yunan Devleti fikrine karşıydı. Çar I. Nikolay 1853 yılında İngiltere Büyükelçisi ile yaptığı görüşmede İstanbul'un Rusya tarafından işgal edilmeyeceğini ve herhangi bir devlet tarafından işgal edilmesine de rıza gösterilmeyeceğini bildirdi. Rus Çarı, Yunanistan'ın İstanbul merkezli Bizans İmparatorluğu'nun yeniden kurulma projesine karşı olduğunu aynı görüşmede İngiliz Büyükelçisine ifade etti. Çünkü Ruslar, Yunanistan'ın bu amacına ulaştığı takdirde Rusya'nın Ortodoksların hamisi olma konumunu sona erdireceğini bilmekteydi. İstanbul Rum/Ortodoks Patrikhanesi ise varlığını bağımsız bir biçimde devam ettirebilmek için Birinci Dünya Savaşı öncesinde Rusya ile görüşmeler gerçekleştirdi.¹¹ Rum/Ortodoks Patrikhanesi'nin Osmanlı Devleti'ndeki ayrılıkçı faaliyetlerinin ardındaki nedenlerden biri de bu uğurda Rusya'nın desteğini alabilmektir. Rusya ise Osmanlı Devleti'ne karşı baskı unsuru olarak kullandığı Ermeniler gibi Rumları da kullanmak istemekteydi. Fener Rum Patrikhanesi Rusya için bu hususta kullanılabilir en işlevsel argümandı. Bu sebeple İstanbul Rum/Ortodoks Patrikhanesi ile Rusya'nın İstanbul Büyükelçiliği arasında bir dizi görüşmeler gerçekleştirildi.

İstanbul'daki Rum/Ortodoks Patrikhanesi Osmanlı Devleti'ne karşı gerçekleştirdiği girişimler çerçevesinde Birinci Dünya Savaşı'nın başlarından itibaren Rusya ile irtibat halindeydi. Rusya'nın İstanbul Büyükelçiliği ile çeşitli görüşmeler gerçekleştirdi. Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi Girs'in 9 Mart 1914 tarihinde Rusya Dışişleri Bakanı Sazonov'a gönderdiği telgraf, Rum/Ortodoks Patriği'ne yaptığı ziyaret ve bu ziyarette

⁹ Atalay, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri*, 26.

¹⁰ Fatih Ünal, "Osmanlı İstanbul'unda Bir Rus Misyoner Hastanesi: Pangaltı Nikolayev Hastanesi", *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, V/II, (2018): 235-236.

¹¹ Şir Muhammed Dualı, "Fener Rum Patrikhanesi'nin Moskova Patrikliği'yle İlişkilerinde Ortaya Çıkan Gerginlikler (1922-1925): Tarihçesi ve Sebepleri", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 31, (2014): 128.

uzun uzun dile getirilen hususlar hakkındaydı. Bu hususlar ağırlıklı olarak İstanbul Kilisesini ilgilendiren konulardı.

Bu ziyarette Patrik Yermanos, Türk hükümetinin Patrikhaneye karşı tutumunu eleştirmektedir. Yunan halkının önde gelen temsilcilerinin tutuklanması ve tahliyelerinde zorluklar yaşanması Patriğin şikâyet ettiği konuların başında geliyordu. Patriğin Büyükelçi Girs'e verdiği bilgiye göre, Hıristiyanlara karşı girişilen yıkıcı tutum ve zayıflatma son yıllarda özellikle Trakya'da yoğunlaşıyordu. Padişahın af konusundaki iradesine rağmen, Edirne hapishaneleri Hıristiyanlarla dolup taşıyor ve patrikhane temsilcilerinin yukarıda belirtilen kararların tam olarak uygulanmasını sağlamak için gerçekleştirdikleri tüm çabalara rağmen Türk yetkilileri gerekeni yapmıyordu. Patriğe göre Osmanlı İmparatorluğu'nun her yerine yayılan Rumlara karşı boykot, birçok yerde geçim araçlarından yoksun bırakılan Hristiyanların durumunu daha da zorlu hale getiriyordu. Bu sebeple Patrik, İstanbul Rum/Ortodoks Kilisesinin çıkarları için Girs'ten, Osmanlı Hükümetine baskı yapmasını istiyordu. Patriğin bu talebine Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi Girs, Türkiye'deki Ortodoks nüfusun ihtiyaçlarıyla ilgili her konuda olduğu gibi bu konuda da imparatorluk elçiliğinin desteğine güvenebileceğine dair güvence verdi. Girs'e göre Patrikhane, Balkan savaşı sonucunda gündeme gelen siyasi meselelerin çözümünde dahi bu destekten mahrum kalmayacaktı. Patriğin talepleri arasında yakın zamanda elden çıkan piskoposlukların hangi koşullar altında bulunacağı, Arnavutluk içindeki Ortodoks topluluklarının konumu, Athos Dağı'nın¹² yeni siyasi düzeninin tesis edilmesi ve son olaylarla altüst olan Patrikhanenin ekonomik durumunun güçlendirilmesi konuları vardı. Bununla birlikte, Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'a ziyaret gerçekleştirecek Patriğe, Rus hükümeti tarafından her türlü destek verilecekti. Kendisine yapılan açıklamalar için içtenlikle minnettar olan Patrik Yermanos, yaklaşan müzakereler hakkında Girs'i bilgilendirmeye hazır olduğunu ifade ederek, şimdiye kadar, Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan tarafından herhangi bir teklifin ya da girişimin yapılmadığını da sözlerine ekledi. 88 piskoposluktan 55'inin yabancılaşmasından sonra patrikhanenin kendisini hangi konumda tanımlayacağını belirlemek gerekiyordu. Arnavutluk ile ilgili olarak, Patrik buradaki soruna sadece iki çözümün mümkün olduğu inancını dile getirdi; ya Arnavut piskoposlukları ekümenik kiliseye eskiden olduğu gibi bağlı kalacak ya da Avusturya-Macaristan tarafından Bosna-Hersek'te kurulana benzer bir dini düzeni esas alarak, yeni kurulan devletin nüfusunun çoğunluğunun Müslümanlardan oluşması nedeniyle kabul edilecekti. Girs, görüşmede gündeme getirilen konuların daha ayrıntılı bir şekilde yakın gelecekte ele alınması gerektiğini dile getirdi. Arnavutluk'daki Ortodoks nüfusun korunması ve Patrikhanenin çıkarlarının desteklenmesi hususunda Rus Büyükelçi, Rusya'nın Arnavutluk'daki konumundan dolayı Patrikhanenin burada desteklenebileceğini söylemekle yetindi. Arnavutluk'daki Ortodoks nüfusu ve Patrikhanenin çıkarlarını korumak için Rusya'nın yardıma hazır olduğunu bir kez daha

¹² Denizden ulaşılması zor ve yamaçlarında sert bir tabiatın hâkim olduğu, sarp sahile sahip yarımadadır. Orman içinde bulunan mağara ve kovuklarda inzivaya çekilen keşişler yaşamaktaydı. Kolovos adındaki keşiş, Hierissos şehri yakınında bir manastır kurmuş ve kısa sürede burası dini bir merkez haline gelmiştir. Manastıra daha sonra dağınık halde bulunan keşişler toplanmıştır. IX. yüzyıl sonlarında ise bütün Ortodoks dünyası için Aynaroz dini öneme sahip bir yer haline gelmiştir. Bkz. Semavi Eyice, "Aynaroz", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. IV, 267-269.

bildirmişti. Raporunun sonunda Girs, Dışişleri Bakanı Sazonov'dan, İstanbul Rum/Ortodoks Patriği ile yukarıda belirtilen hususlarla ilgili olarak daha yakın ve samimi ilişkiler kurmak için izin istemekteydi. Girs raporunu, "yakın gelecek, kutsal Yermanos ve onu destekleyenlerin daha geniş hedeflere ve özlemlere ulaşmak için dar ulusal Yunan fikirleri çemberinden nasıl çıkabildiklerini gösterecek." İfadeleri ile sonlandırmaktaydı.¹³

Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi her ne kadar Patrikhanenin "Yunan fikirleri çemberinden" çıkabileceğine inansa da bazı olaylar bunun tam tersini işaret etmekteydi. Patrikhane Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önceki aylarda Yunanlılığı ön plana çıkartan çeşitli faaliyetler içindeydi. Patrikhane bu faaliyetlerin içinde direkt olarak görünmese de çeşitli cemiyetler, okullardaki dernekler ve iş birliği içinde olduğu devletlerin diplomatik misyonları vasıtasıyla söz konusu faaliyetleri gerçekleştirebiliyordu. Örneğin Tepebaşı Tiyatrosu'nda düzenlenen bir baloda Yunan milli marşı çalınmıştı. Yunan sefirliğinin organizasyonda dahil olmamasına rağmen Yunan milli marşı çalınmıştı. Diğer bir olay da Pangaltı'da, Osmanlı-Rum okullarının yararına gerçekleştirilen baloda oldu. Gerekli olmadığı halde burada da Yunan milli marşı çalındı. Bu hadiselerin arkasındaki esas amaç Yunan milliyetçiliğini canlı tutmak idi.¹⁴

Bununla birlikte, Yunan milliyetçiliğinin yoğun bir biçimde hissedildiği yıllarda Türk milliyetçiliği de önemli bir ivme kazandı. Özellikle Balkan Savaşları neticesinde Rumeli'deki toprakların elden çıkması Osmanlılık anlayışını zayıflattı ve Türkçülüğün Osmanlı Devleti içinde hâkim fikir haline gelmesini sağladı. Bu gelişmenin yaşanmasında Osmanlı çatısı altında yaşayan Rumların artık bir Yunan gibi hareket etmesinin etkisi vardı.¹⁵ Kaldı ki Birinci Dünya Savaşı sırasında olduğu gibi savaştan sonra mütareke döneminde de Rum milliyetçiliği en yoğun halini aldığı gibi Ermeni milliyetçileriyle de ayrılıkçı faaliyetler çerçevesinde güç birliği yaptılar. Mütareke döneminde Ermeni ve Rum ayrılıkçıların uyguladıkları benzer politikalar bir süre sonra Rum ve Ermeni Patrikhanelerinin, ayrılıkçı politikalar konusunda iş birliğine dönüştü. Yunanistan Başbakanı Venizelos bu iş birliği neticesinde Ermenilerle ilişkileri ilerletme taraftarıydı. Venizelos'un bu politikası kısa süre sonra meyvesini verdi ve "Rum-Ermeni Birliği Komitesi" kuruldu. Ermeni Patriği Zaven Efendi bu birliğe en fazla destek verenlerdendi. Nihayet 18 Ocak 1919 tarihinde gerçekleşen Paris Barış Konferansı'nda Rum ve Ermeni Patrikhaneleri taleplerini resmi bir vaziyete büründürmek maksadıyla ortaklaşa hazırladıkları bir muhtıra metnini Paris Barış Konferansı'na gönderdiler. Söz konusu muhtırada şu ifadeler yer almaktaydı:

"Milli hakimiyetimizin tekrar kurulmasını istiyoruz. Eğer tüm Rumların ve Ermenilerin kendi milli devletlerinde yaşamaları imkânsız bulunursa, içtenlikle, halkımızın en azından, durumların da gerektirebileceği gibi bir Yunan veya Ermeni Hükümeti altında yaşamalarını istiyoruz. Karadeniz ve Akdeniz'e tamamen ve serbest

¹³ *Mejdunarodnie Otnoşeniya v Epohu İmperializma, Dokumenti iz Arhivov Tsarskogo i Vremennogo Pravitelstv 1878-1917 gg.*, Seriya: 3, Tom: 1, 14 Yanvar 1914- 13 Mart 1914 g., (Redaktor: M.N. Pokrovskiy) Moskva/Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsialno- Ekonomičeskoe İzdatelstvo, 1931, Belge No: 402, s. 520-521.

¹⁴ Emruhan Yalçın, "II. Meşrutiyet Döneminde Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 45, (Bahar 2010):165.

¹⁵ Şükrü Hanoğlu, "Türkçülük", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.V, 1398.

girişi olan Büyük Ermenistan'a sahip olmayı istiyoruz ve biz Rumlar Kilikya'yı bütünü ile altı Ermeni vilayetine katılmış olarak görmekten mutlu olacağımızı bildiririz. Yasal olarak Yunanistan'a ait olan ama zorla elinden alınan bu toprakların tekrar iadesini istiyoruz ve biz Ermeniler arzumuzun Trakya; İstanbul, Aydın ve Bursa vilayetleri; Biga bölgeleri (sancakları) ve İzmit'in Yunanistan'a katılması olduğunu bildiriyoruz."¹⁶

Balkan Savaşları sonucunda Türklerin Osmanlı Devleti içindeki konumlarının zayıflamaya başlaması Türk milliyetçiliğini ortaya çıkartan başlıca nedenlerdendi. Bu durum İttihatçılar tarafından, bojkotların sadece ticari değil sosyolojik boyutunun olduğu tespitinin yapılmasına neden oldu.¹⁷ II. Meşrutiyetle birlikte başlayan ve Balkan Savaşları'nda şiddetini arttıran Müslüman-Gayrimüslim çatışması Avrupalı devletlerin de müdahalesiyle Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce en yoğun halini aldı. Girit'in Yunanistan tarafından ilhak edilmesi Osmanlı toplumu içinde ortaya çıkan düşmanlaşmayı körükledi. Ülkedeki Türk ve Müslüman ahali, Girit'in elden çıkması hadisesinde sadece Avrupalı devletleri ve Yunanistan'ı değil ülkedeki Gayrimüslim grupları ve kurumları da suçluyordu. Osmanlı toplumu içinde ortaya çıkan bu gerginlik bir süre sonra ayrışmayı doğurdu ve başta Yunanistan olmak üzere Avrupalı devletlere karşı bojkotlar uygulanmaya başladı. Bu bojkotlar bir süre sonra özellikle Rumlara karşı yapıldı. Çünkü Birinci Dünya Savaşı'nda Rumların büyük bir kısmı Yunanistan'ı destekledi. İlerleyen süreçte Ermenilerin de Osmanlı Devleti'ne karşı düşman ülkelerle iş birliği yapması bojkotların boyutunun genişlemesine neden oldu. Bu hadiseler neticesinde bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin Türk ahali ekonomide söz sahibi olmak için faaliyetlere başladılar. Netice itibarıyla Osmanlı Gayrimüslimlerinin bu tür ayrılıkçı tutumları Türk milliyetçiliğinin Osmanlı Devleti'nde ivme kazanmasında etkili oldu.¹⁸

Her şeye rağmen Yunan milliyetçiliği daima Patrikhane aracılığıyla diri tutulmaya çalışıldı. Çünkü Yunan milliyetçiliği tarih boyunca tüm Hıristiyan kiliselerinden, Avrupalı devletlerden, Batılı düşünürlerden destek gördü. Yunan milliyetçiliğinin böylesi bir destek görmesinin nedeni Helen romantizmine ve Grek uygarlığına duydukları bağlılıktı. Tüm bu hayranlığın merkezinde ise Ortodoks Kilisesi vardı. Yunan ulusçuluğunun temsilcisi daima Patrikhane oldu. Dolayısıyla Rusya'nın bu kökleşmiş geleneği sarsması hiç de kolay olmayacaktı.¹⁹

İstanbul Rum/Ortodoks Kilisesi'nin Yunan milliyetçiliğini temsil ettiğinin bir başka örneğini ise kilisede Yunanlı ruhbanın ve Yunan dilinin hâkim olmasıydı. Bu sebeple diğer Ortodoks Hıristiyanlar Rum/Ortodoks Kilisesi'ne tepki gösterdiler. Örneğin Suriye-Filistin Ortodoksları, Arapçanın kullanılmaması ve Arap asıllı din adamlarının terfi ettirilmemesi sebebiyle Rum/Ortodoks Kilisesi'nden uzaklaştılar. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere Yunanlılık Rum/Ortodoks Kilisesi'nin vazgeçemeyeceği bir olgu idi.²⁰

Rusya, Yunanistan meselesinde temkinli tutumunu ilerleyen zamanlarda da devam

¹⁶ Ramazan Erhan Güllü, *İstanbul Türklüğü'nün Muhafazası*, (İstanbul:Ötüken Yayınları, 2021), 43-47.

¹⁷ Hasan Taner Kerimoğlu, "1913-1914 Rumlara Karşı Boykot ve Hüseyin Kazım Bey'in Bir Risalesi", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 5/13, (Güz 2006): 95. (91-107.)

¹⁸ Ramazan Erhan Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2018), 263.

¹⁹ Niyazi Berkes, *Patrikhane ve Ekümeniklik*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2002), 22-23.

²⁰ İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2008), 21.

ettirdi. İtilaf Devletleri Çanakkale Savaşı'nı başlattıklarında İstanbul ve Boğazların batı kıyıları, Marmara Denizi, Çanakkale Boğazı, Enez-Midye hattı boyunca Güney Trakya bölgelerini istiyordu. Boğaz, İzmit Körfezi, Sakarya Nehri arasındaki kıyıların bir kısmı da stratejik zorunluluk nedeniyle Rusya'ya bırakılmıyordu. İmroz ve Bozcaada da Rusların istekleri arasındaydı.²¹ İstanbul ve Boğazların İngiliz, Fransız ve Rus ordularınca ortak bir biçimde işgal edileceği yönünde karara varıldı. Bu karara göre Rusya; İstanbul ve Boğaz'da hakimiyet kuracaktı. Çanakkale Boğazı İngilizlerin ve Avrupa Yakasında Ortaköy ile Anadolu Yakasında Kuzguncuk'a kadar olan yerler yine Rus ordularının kontrolüne bırakılacaktı. Ayrıca Suriçi, Fener ve civarı Ruslar tarafından, Taksim, Pera, Galata, Hasköy ve Adalar Fransızlar tarafından ve Üsküdar, Haydarpaşa, Kadıköy, Moda, Kartal İngilizler tarafından işgal edilecekti.²² Fakat bu paylaşım planı hazırlandığı sırada Rusya açısından rahatsızlık doğuran bir hadise meydana geldi ve Yunanistan'ın Çanakkale Savaşı'na dahil edilmesi tartışmaları başladı. İstanbul'da bu günlerde 100.000 Rum yaşamaktaydı. Yunanistan'ın Bizans'ı ihya etme hedefinden dolayı Rusya, Yunanistan'ın savaşa dahil olmasına rıza göstermedi. Çünkü Rusya biliyordu ki, Çanakkale'de zafer elde edildiği takdirde İstanbul'un işgaline bu durumda Yunanistan da dahil edilecekti.²³

Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Rusya'nın İstanbul Fener Rum/Ortodoks Patrikhanesi ile gerçekleştirdiği teması bu bilgiler çerçevesinde değerlendirdiğimizde, Yunanistan'ın Bizans'ı ihya etme bahanesiyle İstanbul üzerindeki hedeflerinin Rusya tarafından onaylanmadığı sonucuna varabiliriz. Bu sebeple Rusya, Fener Rum Patrikhanesi'ni Rusya'nın politikalarına uygun bir konum almasını sağlamak maksadıyla desteklemekteydi. Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi Girs'in Fener Rum/Ortodoks Patrikhanesi'ni Yunanistan'ın dar ulusal fikir çemberinden çıkartma gayreti bu nedenleydi.

Bununla birlikte, 15 Haziran 1914 tarihli telgrafında Girs, Dışişleri Bakanı Sazonov'a yeni bir rapor gönderdi. Bu telgrafta İstanbul Rum/Ortodoks Patriği, Rusya'dan desteğini talep ettiği hususları maddeler halinde sıralamaktaydı. Buna göre:

- 1) Ortodoks zulmü sona ermeli
- 2) Tutuklanan Ortodoks Hıristiyanlar serbest bırakılmalı.
- 3) Henüz Türkiye'den ayrılmamış olan Hıristiyanlara evleri ve onlardan alınan malları iade edilmeli.
- 4) Yukarıda belirtilen hususların uygulanmasını denetlemek için Rus ve İngiliz delegelerin katılımıyla karma bir komisyon atanmalı.
- 5) Osmanlı Hükümeti tarafından yukarıdaki maddelerde belirtilen hususlarla ilgili

²¹ *Mejdnarodnie Otnoşeniya v Epohu İmperializma, Dokumenti iz Arhivov Tsarskogo i Vremennogo Pravitelstv 1878-1917 gg.*, Seriya: 3, Tom: 7, Çast 1, 14 Yanvar 1915- 23 Maya 1915 g., (Redaktor: M.N. Pokrovskiy) Moskva/Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsialno- Ekonomičeskoe İzdatelstvo, 1935, Belge No: 301, s. 394.

²² *Mejdnarodnie Otnoşeniya v Epohu İmperializma, Dokumenti iz Arhivov Tsarskogo i Vremennogo Pravitelstv 1878-1917 gg.*, Seriya: 3, Tom: 7, Çast 1, 14 Yanvar 1915- 23 Maya 1915 g., (Redaktor: M.N. Pokrovskiy) Moskva/Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsialno- Ekonomičeskoe İzdatelstvo, 1935, Belge No: 320, s. 414-416. Ayrıca bkz. Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011), 309-310.

²³ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011), 310.

olarak Rusya tarafından resmi mesaj iletilmeli.

Patriğin bu taleplerine verdiği cevapta Girs, 1, 2, 3 ve 5 numaralı konuların rasyonelliğini kabul ederken, 4. maddenin Osmanlı Devleti hükümeti tarafından kabul edilmeyeceğini düşünüyordu. Sazonov'a gönderdiği raporda Girs, Patrikhaneye karşı herhangi bir yükümlülük üstlenmeden, Rus Büyükelçiliğinin imkanları dahilinde Osmanlı hükümetini ikna etmeye çalışacağını bildiriyordu.²⁴

İstanbul Büyükelçisi ile görüşmesinde Patriğin talepleri arasında, tutuklanan Ortodoks Hristiyanların serbest bırakılması vardı. Rum ve Yunan milliyetçiliğini canlandırmak isteyen Patrikhane'nin, serbest bırakılmasını istediği kişiler arasında Meis Adası'nın Yunanistan'a ilhakını isteyen çetelere yardım ve yataklık edenler vardı. Bu kişilerin mahkemeleri devam etmekteydi. Aralarında, ayrılıkçı faaliyetler gerçekleştirenler vardı. Patrikhanenin bu faaliyetlere destek vermesinin nedeni Birinci Dünya Savaşı'nı fırsat bilerek, Bizans'ın yeniden kurulmasını hedefleyen Megali İdea fikri idi.²⁵

15 Haziran 1914 tarihli başka bir telgrafında Girs, Rusya'nın Trabzon Konsolosunun raporundan bahsetmekteydi. Trabzon'daki Rus Konsolosu telgrafında, Patrikhaneden alınan talimat neticesinde son 1 günde Rum kiliselerinin ve okullarının kapatıldığını, Metropolitler ile Türk makamları arasındaki ilişkilerin sekteye uğradığını bildiriyordu. Konsolos raporunda, "Yunan halkı çok bunalımda ve misillemelerden korkuyor. Durum çok zor" ifadelerini kullanmaktaydı.²⁶ Osmanlı Devleti'nin Rumlar üzerinde aldığı tedbirler yersiz değildi. Zira Yunanistan bağımsızlığını kazandıktan sonra hedeflerini gerçekleştirebilmek ve Osmanlı Devleti üzerindeki amaçlarında başarılı olabilmek için sadece Yunan Kilisesi'nin yeterli olmayacağını bilmekteydi. Bu sebeple, Yunan tarihinde önemli bir yere sahip olan Rum/Ortodoks Kilisesi Türklere karşı kullanılacaktı. Henüz 1910 yılında Venizelos, Patrikhane'yi Yunanistan ile birleştirme kararı aldı. Çünkü, Osmanlı Devleti'ni yıkmak ve Bizans'ı yeniden kurmak için Patrikhane mutlaka gerekiyordu. Bu hususla ilgili olarak Venizelos, "Patrikhane, Yunanistan'ın emrine girmelidir; bu suretle birleşmiş bir Patrikhane'nin ilerideki milli davalarda rolü pek büyük olacaktır" ifadeleriyle Patrikhaneye Yunanistan tarafından biçilen rolü özetlemişti.²⁷

Bununla birlikte, Rum kilise ve okullarının kapatılması Patrikhanenin talimatı neticesinde oldu. Trakya'daki Rumların göç ederek buralara Müslümanların yerleştirilmesi hususunu protesto etmek isteyen Patrikhane 7 Haziran 1914 tarihinde tüm Rum kilise ve okullarının faaliyetlerini dondurduğunu açıkladı. Osmanlı Devleti'nin Paris Büyükelçisi Rıfat Paşa'nın Sadrazam Said Halim Paşa'ya verdiği bilgiye göre Rum kilise ve okullarının kapatılma kararı Yunan elçiliğinin talimatı neticesinde

²⁴ *Mejdunarodnie Otnoşeniya v Epohu İmperializma, Dokumenti iz Arhivov Tsarskogo i Vremennogo Pravitelstv 1878-1917 gg.*, Seriya: 3, Tom: 3, 14 May 1914-27 İyun 1914 g., (Redaktor: M.N. Pokrovskiy) Moskva/Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsialno- Ekonomičeskoe İzdatelstvo, 1933, Belge No: 261, s. 309-310.

²⁵ Emruhan Yalçın, "II. Meşrutiyet Döneminde Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri" 165-166.

²⁶ *Mejdunarodnie Otnoşeniya v Epohu İmperializma, Dokumenti iz Arhivov Tsarskogo i Vremennogo Pravitelstv 1878-1917 gg.*, Seriya: 3, Tom: 3, 14 May 1914-27 İyun 1914 g., (Redaktor: M.N. Pokrovskiy) Moskva/Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsialno- Ekonomičeskoe İzdatelstvo, 1933, Belge No: 262, s. 310.

²⁷ Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1996), 211-212.

gerçekleşmişti.²⁸ Buna rağmen Osmanlı Devleti Hükümetinin verdiği güvence neticesinde Rum okulları 28 Temmuz 1914 tarihinde tekrar açıldı. Daha sonra Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında yapılan müzakerelerde Anadolu ve Trakya'daki Rumlarla Makedonya ve Epir Müslümanlarının mübadelesi hususunda karar alındı. Fakat Fener Rum Patrikhanesi, kendi cemaatinin azalması neticesinde Patrikhanenin nüfuzunun zarar göreceğini düşündüğü için Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki mübadele konusundaki antlaşmaya şiddetle karşı çıktı.²⁹

Venizelos'un politikasına paralel olarak Türklerle Rumlar arasında meydana gelen çatışmaların temelinde Osmanlı Devleti'nin terk ettiği topraklarda yaşayan Müslüman ahaliye yapılan zulüm vardı. Yüzyıllarca buldukları coğrafyalarda egemen unsur olarak yaşayan Türkler bu özelliklerini kaybettikten sonra büyük kitleler halinde buldukları toprakları terk etmek zorunda kaldılar. Yunanistan Devleti sınırları içinde kalan Türkler bunların başında gelmekteydi. Yunanistan Makedonyası'nda ve Adalarda yaşayan Türkler Anadolu'ya göç etmek zorunda bırakıldılar. Buna karşılık olarak Osmanlı Devleti, Trakya ve Anadolu'daki Rumları Yunanistan'a gönderme kararı aldı. Gönderilen Rumların yerine, Yunanistan'dan göç etmek zorunda bırakılan Türkler yerleştirilecekti. İstanbul Rum/Ortodoks Patriği Yermanos'un Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi Girs'ten talepte bulunduğu "henüz Türkiye'den ayrılmamış olan Hıristiyanlara evleri ve onlardan alınan mallar iade edilmeli." maddesinin esas nedeni bu husus idi.³⁰

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne karşı İstanbul Rum/Ortodoks Patrikhanesi'nden; tıpkı Ermenilerden istifade ettiği gibi Rumlardan da istifade etmek isteyen Rusya, İstanbul'daki Büyükelçisi Girs aracılığıyla Patrikhane ile bazı görüşmeler gerçekleştirdi. Bu görüşmelerde Patrik Yermanos, Rumların haklarını bahane ederek Rusya'dan bazı taleplerde bulundu. Bulduğu talepler arasında Rumlar hakkında Osmanlı Devleti'nin gerçekleştireceği düzenlemelerin Rusya ve İngiltere tarafından denetlenmesi ve bunun için iki devlet tarafından bir komisyon kurulması hususu bulunmaktaydı. Bu talep Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale anlamına gelmekteydi. Bu sebeple Girs, Patrikhanenin talepleri hakkında Patriğe açık güvence vermemekle birlikte, Patrikhanenin desteklenmesini tavsiye etmekteydi.

Rusya'nın Patrikhane ile iletişim kurmasının nedenlerinden biri de Fener Rum Patrikhanesi'ni Yunanistan'ın etkisinden uzaklaştırmaktı. Rum milliyetçisinin bir süre sonra; üstelik Patrikhane vasıtasıyla yükselmesi Rusya'da rahatsızlık doğurdu. Çünkü Yunanistan'ın Megalo İdeası İstanbul merkezli Bizans'ın yeniden ihyasını içermekteydi. Avrupalı devletlerin eski Grek ve Helen kültürüne hayranlıkları sebebiyle Yunanistan'ı her daim desteklemeleri Rusya'nın İstanbul ve Boğazlar üzerindeki kadim hedeflerini tehlikeye düşürebilirdi. Yunan Megali İdeasının gerçekleşmesi demek Rusya'nın İstanbul ve Boğazlardan vazgeçmesi anlamına gelebilirdi. Bu sebeple Rusya, İstanbul Fener Rum/Ortodoks Patrikhanesi vasıtasıyla Osmanlı Devleti sınırlarında yaşayan Rumları

²⁸ Elçin Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 63.

²⁹ Seyfi Yıldırım-Adnan Sofuoğlu, *Siyasi Faaliyetleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyete Ortodoks Patrikhanesi*, (Ankara: Köksav Yayınları, 2010), 99-100.

³⁰ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılap Tarihi*, C. III/II, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), 250-253.

Yunanistan'ın etkisinden çıkartmak için Rusya tarafına çekmeye çalıştı. Zira Birinci Dünya Savaşı'ndan önce sadece İstanbul'da 200.000 civarı Rum yaşamaktaydı. Dolayısıyla Osmanlı Devleti çatısı altında yaşayan Rumlar Yunanistan için Megali İdea hususunda vazgeçilmez nitelikteydi. Bu sebeple Yunanistan, Anadolu topraklarında çok uzun süreden beri Yunan milliyetçiliğini körüklemekteydi.

Yunanistan'ın Osmanlı Rumları üzerindeki politikalarından rahatsız olan Rusya için Birinci Dünya Savaşı sırasında önemli bir gelişme yaşandı. Çanakkale Savaşı başlamadan hemen önce savaşa Yunanistan'ın da katılmasına yönelik İngiltere ve Fransa tarafından öneri sunuldu. Yunanistan'ın Çanakkale Savaşı'na katılması; Rusya açısından, zafer elde edildiği takdirde İstanbul'un Yunanistan'a terk edilmesi riski taşımaktaydı. Bu sebeple Rusya, müttefiklerinden gelen bu öneriyi reddetti. Dolayısıyla Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce İstanbul Rum/Ortodoks Patrikhanesi ile girdiği iletişimin ardındaki esas neden bu hususlardı. Zira Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmasıyla birlikte Yunan orduları Batı Anadolu'nun birçok yerini, İngiltere ve Fransa himayesinde işgal etti. Bu tarihlerde Rusya, Bolşevik İhtilali nedeniyle Birinci Dünya Savaşı'ndan ayrılmıştı.

Beyanname:

- 1. Etik Kurul İzni:** Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
- 2. Katkı Oranı Beyanı:** Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.
- 3. Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Declarations:

- 1. Ethics approval:** Not applicable.
- 2. Author contribution:** The author declares no one has contributed to the article.
- 3. Competing interests:** The author declares no competing interests.

KAYNAKÇA

Rus Belgeleri

Mejdunarodnie Otnoşeniya v Epohu İmperializma, Dokumenti iz Arhivov Tsarskogo i Vremennogo Pravitelstv 1878-1917 gg., Seriya: 3, Tom: 1, 14 Yanvar 1914- 13 Mart 1914 g., (Redaktor: M.N. Pokrovskiy) Moskva/Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsialno- Ekonomičeskoe İzdatelstvo, 1931, Belge No: 402, s. 520-521.

Mejdunarodnie Otnoşeniya v Epohu İmperializma, Dokumenti iz Arhivov Tsarskogo i Vremennogo Pravitelstv 1878-1917 gg., Seriya: 3, Tom: 7, Çast 1, 14 Yanvar 1915- 23 Maya 1915 g., (Redaktor: M.N. Pokrovskiy) Moskva/Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsialno- Ekonomičeskoe İzdatelstvo, 1935, Belge No: 301, s. 394.

Mejdunarodne Otnoşeniya v Epohu İmperializma, Dokumentı iz Arhivov Tsarskogo i Vremennogo Pravitelstv 1878-1917 gg., Seriya: 3, Tom: 7, Çast 1, 14 Yanvar 1915-23 Maya 1915 g., (Redaktor: M.N. Pokrovskiy) Moskva/Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsialno- Ekonomičeskoe İzdatelstvo, 1935, Belge No: 320, s. 414-416.

Mejdunarodne Otnoşeniya v Epohu İmperializma, Dokumentı iz Arhivov Tsarskogo i Vremennogo Pravitelstv 1878-1917 gg., Seriya: 3, Tom: 3, 14 May 1914-27 İyun 1914 g., (Redaktor: M.N. Pokrovskiy) Moskva/Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsialno- Ekonomičeskoe İzdatelstvo, 1933, Belge No: 261, s. 309-310.

Mejdunarodne Otnoşeniya v Epohu İmperializma, Dokumentı iz Arhivov Tsarskogo i Vremennogo Pravitelstv 1878-1917 gg., Seriya: 3, Tom: 3, 14 May 1914-27 İyun 1914 g., (Redaktor: M.N. Pokrovskiy) Moskva/Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsialno- Ekonomičeskoe İzdatelstvo, 1933, Belge No: 262, s. 310.

Telif Eserler

Ahmad, Feroz. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, Ed. Marian Kent, İstanbul: Alfa Yayınları, 2013.

Atalay, Bülent. *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020.

Bayur, Yusuf Hikmet. *Türk İnkılap Tarihi*, C. III/II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

Berkes, Niyazi. *Patrikhane ve Ekümeniklik*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2002.

Dualı, Şir Muhammed. "Fener Rum Patrikhanesi'nin Moskova Patrikliği'yle İlişkilerinde Ortaya Çıkan Gerginlikler (1922-1925): Tarihçesi ve Sebepleri", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 31, (2014): 123-139.

Eyice, Semavi. "Aynoroz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. IV

Güllü, Ramazan Erhan. *İstanbul Türklüğü'nün Muhafazası*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2021.

Güllü, Ramazan Erhan. *Patrik Meletios Metaksakis ve İstanbul Rum/Ortodoks Patrikhanesi (1921-1923)*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017.

Güllü, Ramazan Erhan. *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2018.

Hanioğlu, Şükrü. "Türkçülük", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.V.

İnci, Salih. "Türk-Yunan Siyasi İlişkilerinde Azınlıkların Dini Kurumları Meselesi (Patrikhane Örneği)", *Balkan Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2010): 64-96.

Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi*, C. V, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2017.

Kerimoğlu, Hasan Taner. "1913-1914 Rumlara Karşı Boykot ve Hüseyin Kazım Bey'in Bir Risalesi", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 5/13, (Güz 2006): 91-107.

Kurat, Akdes Nimet. *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011, 310.

- Macar, Elçin. *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Ortaylı, İlber. *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2008.
- Sonyel, Salahi. *Osmanlı Devleti'nin Yıkılmasında Azınlıkların Rolü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Şahin, Süreyya. *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1996.
- Topbaş, Tansel. "Ekümeniklik ve Fener Rum Patrikhanesi". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Ünal, Fatih. "Osmanlı İstanbul'unda Bir Rus Misyoner Hastanesi: Pangaltı Nikolayev Hastanesi", *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, V/II, (2018): 235-258.
- Yalçın, Emruhan. "II. Meşrutiyet Döneminde Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 45, (Bahar 2010): 157-176.
- Yıldırım, Seyfi- Sofuoğlu, Adnan. *Siyasi Faaliyetleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyete Ortodoks Patrikhanesi*, Ankara: Köksav Yayınları, 2010.

